

فیلم کوتاه در زمانی کوتاه

ایجاز در فضا، مکان و داستان

حسین تریبی

ورود

فیلم کوتاه زاده‌ی اولیه‌ی سینماست. سینما با فیلم کوتاه زاده شد. «برادران لومیر» نخستین فیلم‌هایشان را در ۲۸ دسامبر سال ۱۸۹۵ در گران کافه‌ی پاریس به نمایش عمومی درآوردند. در واقع فیلم‌های لومیرها روایی بود که عینیت می‌یافت، خوابی بود که تعبیر می‌شد؛ رؤیا و خوابی که دیگر متعلق به فرد نبود و گروهی شده بود. «ورود قطار به ایستگاه، غذا دادن به بچه، خروج کارگران از کارخانه‌ی لومیر و باغبان آبیاشی شده» اولین فیلم‌های کوتاه هستند که پایه و اساس فیلم و سینما را ریختند.

مختصات فیلم کوتاه

فیلم کوتاه بنا به تعریف به فیلمی اطلاق می‌شود که در قطع نگاتیو ۳۵ میلیمتری که استاندارد سینما شناخته می‌شود، از ۱۶۰۰ متر، که نمایش آن ۵۹ دقیقه طول می‌کشد، بیش‌تر نباشد. پیش از این، اندازه ۱۳۰۰ متر - برابر با ۴۸ دقیقه نمایش - بود. طبق تعریف بین‌المللی، فیلم کوتاه نباید از یک ساعت نمایش بیش‌تر طول بکشد. فیلم‌های کوتاه اصولاً با پرداختی خلاصه‌وار و موجز روبه‌رو هستند. فیلم کوتاه و فیلم مستند هر کدام تعریفی جداگانه برای خود دارند اما مرزهای تحول آن دو بسیار به هم نزدیک است. طول نمایش فیلم کوتاه حدود ۲۰ تا ۳۰ دقیقه است. محتوا و کاربرد فیلم کوتاه از آغاز تا به امروز دستخوش تحولات بزرگی شده است. در طول زمان، سینمای مستند از فیلم کوتاه فاصله‌ی لازم را گرفت و کاربرد فیلم کوتاه نیز محدود به فیلم‌های خبری، گزارشی و نقاشی متحرک و پویانمایی (انیمیشن) شد. هرچند سینمای مستند در برخی از تولیداتش در حوزه‌ی فیلم کوتاه هم قرار می‌گیرد. وجوه اختلاف و جدایی فیلم کوتاه و فیلم بلند در اقتصاد این دو سینما جلوه‌گر است، چون

فیلم کوتاه بازار جداگانه‌ی دارد که سرمایه‌ی آن بازگشت‌پذیر نیست در حالی که فیلم بلند سرمایه‌اش با اکران‌هایش برمی‌گردد؛ البته اگر فروش داشته باشد. بدین لحاظ ماهیت هنری و روشنفکرانه در فیلم کوتاه آشکار است و در واقع اولویت اول را دارد. ویژگی دیگر فیلم کوتاه جنبه‌ی تجربی آن برای سینماگران است. فیلم کوتاه در واقع و در بیش‌تر اوقات سکوی پرش کارگردانان بوده است. بسیاری از فیلمسازان ایرانی و خارجی از فیلم کوتاه آغاز کرده‌اند.

تاریخچه‌ی فیلم کوتاه در ایران

همراه با قدمت تاریخ سینمای ایران، تولید فیلم کوتاه داستانی در ایران سابقه دارد. نخستین فیلم‌های کوتاه از دهه‌ی ۴۰ به‌طور پیوسته قدم به عرصه‌ی حیات گذاشتند. فیلم کوتاه داستانی همچون فیلم بلند داستانی مراحل تولید و تهیه را داراست. از سال ۱۳۲۸، یک سال پس از حضور دوره‌ی دوم سینمای ایران، ساخت فیلم کوتاه با کمک اداره‌ی هنرهای زیبای آن دوره ادامه یافت. در آبان ۱۳۴۵ با تأسیس تلویزیون، فیلم کوتاه داستانی و مستند رونق یافت که عمدتاً از تلویزیون پخش می‌شدند. نخستین فیلم کوتاه داستانی تولیدشده در تلویزیون ملی، «خیابان» نام داشت که «هزیر داریوش» در سال ۱۳۴۶ آن را ساخت. در واقع پس از تأسیس تلویزیون و نیاز به فیلم کوتاه داستانی و مستند، فیلم کوتاه دچار تحول شد و به تولید انبوه رسید.

دهه‌ی ۱۵۰ دهه‌ی شکوفایی و گسترش فیلم کوتاه داستانی‌ست. جدا از تولید فیلم‌های کوتاه در تلویزیون ملی ایران، تأسیس مرکز سینمایی کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان در سال ۱۳۴۸ نیز نقش چشمگیری در شتاب دادن بیش‌تر به تولید فیلم‌هایی از این دست ایفا کرد. تا سال ۱۳۵۷ دو فیلم کوتاه «مسئله» (بهرام ری‌پور، ۱۳۵۲) و «پیامبر» (حسین تریبی،

فیلم کوتاه پس از انقلاب اسلامی

از سال ۱۳۵۸ تا ۱۳۶۸، به مدت ده سال، بیش از ۳۰۰ فیلم کوتاه تولید شد که هر سال و سال‌های بعد آمار متفاوتی داشته است. افزایش تعداد مراکز فیلمسازی و آموزش فیلمسازی و گرایش جوانان علاقه‌مند به این امر باعث شد تولید فیلم کوتاه در عرصه‌های مستند، داستانی و پویانمایی (انیمیشن) راه توسعه را در پیش بگیرد. تولید فیلم کوتاه در قبل و پس از انقلاب از گرایش و انگیزه‌ی دوگانه نزد سازندگانش برخوردار بود. فیلم‌های کوتاه تولیدشده در قبل از انقلاب با انگیزه‌ی تولید فیلم کوتاه با مختصات خاص آن صورت پذیرفته، در حالی که این گرایش در حال حاضر جای خود را به آزمون و آماده شدن برای ورود به جرگه‌ی فیلمسازی حرفه‌ی داده است. این شیوه‌ی برخورد با توجه به انبوه مشتاقانی که امروز قصد ورود به دنیای فیلمسازی را دارند تا اندازه‌ی کارساز بوده است. در پیش از انقلاب آنان که به جریان سینمای فیلمفارسی معترض بودند فیلم کوتاه می‌ساختند، چون قصد داشتند برای دلشان فیلم بسازند. شاید عدم درک درست از جایگاه متفاوت و مشخصه‌های فیلم کوتاه یکی از عارضه‌هایی باشد که در جامعه‌ی سینمایی ما وجود دارد. در دهه‌ی ۸۰ فیلم کوتاه از رونق بسیاری برخوردار بوده و جشنواره‌های ریز و درشت این پدیده را رونق داده است. بیگانگی موجود با فیلم کوتاه و نداشتن تعریفی درست از آن، ساختار این شکل از فیلم را به هم ریخته و از جایگاه شایسته‌اش دور ساخته است. محتوا و کاربرد فیلم کوتاه از آغاز تا کنون دستخوش تحولات بزرگی شده است.

فیلم کوتاه و سازندگان فیلم بلند

فیلم کوتاه مطمئن‌ترین آزمایشگاه تجربی برای برخورداری شدن از چیرگی و مهارت عملی و ذهنی‌ست. برخی از فیلمسازان سینمای حرفه‌یی ابتدا از فیلم کوتاه آغاز کرده‌اند. در کشور ما فیلمسازانی چون «امیر نادری، کامران شیردل، منوچهر طبیب، خسرو سینایی، ناصر تقوایی، کیانوش عیاری، پرویز کیمیایی» و بسیاری دیگر، از فیلم کوتاه آغاز کردند «عباس کیارستمی» که اکنون نخل طلای جشنواره‌ی کن را دارد، نیز با ساخت فیلم کوتاه فعالیت خود را آغاز کرد.

تعریفی از فیلم کوتاه

یکی از نخستین نوشته‌ها درباره‌ی فیلم کوتاه تحت عنوان «جای فیلم کوتاه در سینماهای ایران خالی است» در سال ۱۳۳۹، فیلم کوتاه را دارای انواعی دانسته است: «سواهی فیلم‌های کوتاه کم‌مدتی که دیگر متداول نیست، فیلم‌های مسافرتی که نقطه‌ی معینی از جهان را به تماشاچیان نشان می‌دهند، فیلم‌های تصاویر متحرک، فیلم‌های هنری و علمی کوتاه، فیلم‌های صنعتی که مثلاً از یک برنامه‌ی عمرانی یا یک پدیده‌ی صنعتی به نحو جالبی بحث می‌کنند و حتی فیلم‌های داستان‌های کوتاه و غیره، دنیای وسیع فیلم‌های کوتاه را تشکیل می‌دهند ... با تکامل تلویزیون، دامنه‌ی کار روی فیلم‌های کوتاه باز هم بیش‌تر شده است». بنابراین طبق این تعریف روشن، فیلم کوتاه عبارت از هر گونه‌ی اثری‌ست که دارای زمان کوتاه باشد، یعنی مدت نمایش عامل اصلی است.

دوره‌ی دوم فیلم کوتاه و تولیدش از میانه‌ی دهه‌ی ۷۰ است که لوازم جدید افزایش یافت. در دوره‌ی اول عوامل و عناصر برای تولید فیلم کوتاه محدود، وقت‌گیر و غیردیجیتالی بود. با افزایش لوازم و ابزار ویدیویی و بعد دیجیتالی، فیلم کوتاه به تولید انبوه می‌رسد و فیلمسازان جوان راحت‌تر به فیلمسازی می‌پردازند.

خصوصیات متمایز فیلم کوتاه

تشخیص و متمایز دانستن فیلم کوتاه را می‌توان ناشی از تو جنبه دانست. جنبه‌ی اول، زمان کوتاه آن است که نوعی ساختار و خصوصیات زیبایی‌شناسی خاصی را به فیلم تزریق می‌کند. وقتی قرار است که طول زمانی فیلم از حدود معینی نگذرد باید داستان یا موضوع خود را طوری سامان داد تا بتوان در آن زمان محدود، فیلم و ماجرایش را به سرانجام رساند. جنبه‌ی دوم، جایگاه فیلم کوتاه در جامعه و در مجموعه‌ی نهاد اجتماعی سینماست که خصوصیات مشابهی برای آن به همراه می‌آورد. دلیل این که فیلم کوتاه جای مهمی در برنامه‌های عامه‌پسند تلویزیونی ندارد، فرم موجز و فشرده‌ی آن است که توجه زیاد و متمرکزی از تماشاگر می‌طلبد؛ پدیده‌ی که در ذات تلویزیون نیست و با تماشای تفنی و نیمه‌متمرکز آن ناسازگار است.

تولید فیلم کوتاه در ایران

با تولید ابزار و ادوات، تولید فیلم کوتاه هر ساله در کشور ما آمار بالایی می‌یابد. هر ساله هزارها فیلم کوتاه تولید می‌شود. بسیاری از این فیلم‌ها به سبب این که ارزان تولید می‌شوند و برگشت سرمایه مسئله‌ی اصلی‌شان نیست، از نظر اقتصادی در حاشیه‌ی جریان اصلی تولید فیلم قرار دارند. حرفه‌یی نبودن تعداد بسیاری از آن‌ها در شهرستان‌های دورافتاده، باعث می‌شود این فیلم‌ها از منظر و زاویه‌ی تازه‌تر و بکرتری به اجتماع و مسایل آن نگاه کنند و مسایل اجتماعی و سلیقه‌های هنری به شکل خام‌تر و متنوع‌تری در آن‌ها انعکاس یابد. از این نظرگاه فیلم کوتاه منبعی غنی برای مطالعات جامعه‌شناختی و زیبایی‌شناختی می‌تواند باشد. به طبع تعدادی از جوانانی که امروز فیلم کوتاه می‌سازند، فیلمسازان آینده‌ی کشور خواهند بود.

انواع فیلم کوتاه

فیلم کوتاه شامل کوتاه داستانی، کوتاه مستند و کوتاه پویانمایی (انیمیشن) است. فیلم‌های کوتاه داستانی در زمان محدود و با لوکیشن، آدم‌ها و فضای محدود، داستانی را شرح می‌دهند که البته این داستان‌سرایی کوتاه دارای مؤلفه‌های یک داستان سامان‌یافته نیز است. کوتاه پویانمایی (انیمیشن) غیر از کارتون، شامل کوتاه عروسکی و کوتاه زنده بوده و کوتاه مستند از نظر موضوعی شامل مستند آموزشی، مستند آیینی، مستند بوم‌شناسانه، مستند تاریخ‌نگار، مستند تبلیغی، مستند پژوهشی، مستند شکل‌گرا، مستند جنگی، مستند سیاحتگر، مستند شاعرانه، مستند شرح حال، مستند علمی، مستند قوم‌نگار، مستند گزارشی، مستند مردم‌شناسانه، مستند واقعه‌نگار، مستند وضعیت‌نگار، مستند هنرشناسانه و ... است.

شرایط جدید و نوبی فیلم کوتاه

در حال حاضر - اواسط دهه‌ی ۸۰ - با توسعه و افزایش جشنواره‌های فیلم که در سراسر کشور دایر شده‌اند فیلم کوتاه محلی دارد که به اکران درآید و حتی جایزه هم ببرد. جشنواره‌های ویژه‌ی فیلم کوتاه هست که عمدتاً آثار کوتاه را می‌پذیرند. برخی از جشنواره‌ها هم ضمن رقابت برای فیلم بلند بخش رقابتی فیلم کوتاه دارند با تخصصی شدن برخی از تشریفات سینمایی نیز نشریه‌ی نوپا به نام «فیلم کوتاه» این حوزه را مورد نظر قرار می‌دهد.

بعد از تحریر: برای تقویت و تشویق دیدن فیلم کوتاه می‌توان تمهیدی به کار برد که در اکران‌های عمومی قبل از نمایش فیلم‌های سینمایی - به‌ویژه فیلم‌های بدهی سینمای ایران - یک فیلم کوتاه پخش شود تا کم‌کم تماشاگران انبوه و عام سینما با این پدیده‌ی آشنایی بیش‌تری پیدا کرده و از این منظر آرام‌آرام به تماشا و تمرکز روی فیلم کوتاه را عادت کنند ■